

Attitude toward Endogenous Development among the Youth in Ahvaz and Yazd, Iran

Hossein Afrasiabi^{1*}, Manouchehr Alinejad², Fatemeh Mehrabifar³

1. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author); hafrasiabi@yazd.ac.ir
2. Assistant Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran; m.alinejad@yazd.ac.ir
3. Master of Sociology, Department of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran; fatemehmehrabi94yazdun@gmail.com

Original Article

Abstract

Background and Aim: Local resources and values have been emphasized in the recent literature on social change and development. In this study, the youth's attitude are explored toward endogenous development in five dimensions of participation in development process, cultural values, local knowledge, local resources, and local actors.

Methods and Data: The present research is qualitative by nature using a survey design. The research population included 17 to 30 year-old young people in Yazd and Ahvaz, Iran. 554 young people completed a questionnaire. Sample was selected through the multistage random sampling method. The data gathered through the questionnaire was then analysed by SPSS software.

Findings: The results showed that the highest average among the endogenous development dimensions was for respect for cultural values and the lowest average for globalism. The variables of age, sex, education and ethnicity had a significant relationship with attitudes toward endogenous development. The results of multivariate regression test showed that the variables of globalization, age and ethnicity were the most important variables explaining the attitude towards endogenous development.

Conclusion: The young respondents showed to have accepted the necessity of attention to local resources and values in the process of attaining social and economic development as well as local values and identity. The young respondents have recognized the importance of local and global dimensions of development. They think globally but act locally.

Keywords: Endogenous development, Development, Youth, Participation, Local resources

Key Message: The citizens' attitudes include their subjective and practical orientation toward endogenous development. The increasing awareness about changing world has led to youth's tendency towards local resources and values.

Received: 09 May 2022

Accepted: 02 August 2022

Citation: Afrasiabi, H., Alinejad, M, Mehrabifar, F. (2022) Attitude toward Endogenous Development among Ahvaz and Yazd Youth. *Journal of Social Continuity and Change*, 1(1): 43-55. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2762>

نگرش به توسعه درون‌زا در میان جوانان شهرهای اهواز و یزد

حسین افراسیابی^{۱*}، منوچهر علی‌نژاد^۲، فاطمه مهربابی^۳

۱- دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول): hafrasiabi@yazd.ac.ir

۲- استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران: m.alinejad@yazd.ac.ir

۳- دانش‌آموخته کارشناس‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران: fatemehmehrab94yazdun@gmail.com

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: در مباحث معاصر تغییرات و توسعه اجتماعی، اتکاء به منابع و ارزش‌های بومی و درونی بیش از پیش مورد توجه قرار دارد. در این مطالعه، نگرش جوانان نسبت به توسعه درون‌زا در قالب پنج مؤلفه (مشارکت، ارزش‌های فرهنگی، دانش بومی، منابع محلی و بازیگران محلی) بررسی شد.

روش و داده‌ها: تحقیق از نوع کمی و پیمایشی است. داده‌ها به وسیله پرسشنامه محقق‌ساخته گردآوری شد. نمونه شامل ۵۵۴ نفر از جوانان ۱۷ تا ۳۰ ساله شهرهای اهواز و یزد بود که با شیوه نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. پس از طرح فرضیه‌ها و عملیاتی‌سازی متغیرهای تحقیق، داده‌ها به وسیله یک پرسشنامه محقق‌ساخته گردآوری و به کمک نرم‌افزار SPSS تحلیل شد.

یافته‌ها: در میان ابعاد مختلف نگرش به توسعه درون‌زا، بالاترین میانگین مربوط به بُعد احترام به ارزش‌های فرهنگی بود. متغیرهای سن، تحصیلات و قومیت رابطه معناداری با نگرش به توسعه درون‌زا داشتند. همچنین جهان‌گرایی، سن و قومیت، مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده نگرش به توسعه درون‌زا در میان این جوانان بود.

بحث و نتیجه‌گیری: جوانان ضرورت توجه به منابع محلی در عین توجه به تحولات جهانی را پذیرفته‌اند. جوان امروزی، نگاهی جهانی و در عین حال محلی به توسعه دارد. گرایش دارد جهانی بیاندیشد و محلی عمل کند. به‌ویژه اولویت ارزش‌های فرهنگی بومی به عنوان عامل هویت‌بخش توسعه را دریافته است.

واژگان کلیدی: توسعه درون‌زا، توسعه، جوانان، مشارکت، منابع محلی.

پیام اصلی: نگرش شهروندان، جهت‌گیری ذهنی و عملی به توسعه درون‌زا را در بر می‌گیرد. با افزایش تجربه و آشنایی با جهان در حال تغییر، تمایل جوانان به منابع و ارزش‌های بومی متناسب توسعه، افزایش می‌یابد.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۹

ارجاع: افراسیابی، حسین؛ علی‌نژاد، منوچهر؛ مهربابی، فاطمه (۱۴۰۱). نگرش به توسعه درون‌زا در میان جوانان شهرهای اهواز و یزد، *تداوم و تغییر اجتماعی*، (۱) ۴۳-۵۵. <https://doi.org/10.22034/jscc.2022.2762>

مقدمه و بیان مسأله

توسعه از فراگیرترین مفاهیم در مطالعات اجتماعی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی تغییرات اجتماعی در نیمه دوم قرن بیستم و دهه آغازین قرن حاضر است. این مفهوم، اشاره به حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب در نظام اجتماعی دارد (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۳). این برداشت از توسعه عواملی مانند تسهیلات بهداشتی و آموزشی، توزیع قدرت در جامعه، امکانات رفاهی و به بیان گسترده‌تر نهادها و نگرش‌ها را دربرمی‌گیرد (میردال، ۱۳۹۵: ۲۱). از توسعه تعاریف مختلفی ارائه شده و مؤلفه‌ها و ابعاد گوناگونی در مورد دستیابی به توسعه مطرح شده است. دامنه مباحث مربوط به توسعه تا جایی گسترش یافته که حوزه مشخصی با عنوان جامعه‌شناسی توسعه، شکل گرفت.

در زمینه سیاستگذاری و برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی نیز بسیاری از کشورها از جمله ایران، اقدام به تدوین برنامه‌های متعدّد توسعه کردند. نمایش دستاوردهای توسعه در کشورهای پیشرفته‌تر، دستیابی به توسعه را تبدیل به آرزوی بسیاری از جوامع ساخت. امروزه، بعد از چند دهه از طرح این مفاهیم، رویکردهای مختلفی از توسعه مطرح است. توسعه درون‌زا یکی از مهم‌ترین رویکردهای مورد توجه بویژه برای کشورهای در حال توسعه است که مباحث نظری و سیاسی فراوانی را برانگیخته است. در تعریف، توسعه درون‌زا نوعی الگوی توسعه است که منشأ و جهت‌گیری داخلی دارد، به شرایط درونی جامعه تمرکز دارد و منابع و ارزش‌های بومی و محلی را مهم‌ترین عامل دستیابی به توسعه در همه زمینه‌ها می‌داند. در مقابل این رویکرد، توسعه برون‌زا قرار دارد که عمدتاً چشم به الگوها و منابع خارج از کشور دارد و استفاده از سرمایه، منابع بیرونی و الگوهای موفق سایر کشورها را در اولویت قرار می‌دهد.

در بین جوامع در حال توسعه، ایران از دوره قاجاریه با جهان صنعتی در ارتباط بوده است و از آن زمان تا کنون تحولات زیادی در ایران به وقوع پیوسته است و بافت اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظام ارزشی ایران دگرگون شده است (آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۳: ۷). در ایران توسعه با صنعتی‌شدن و رویکرد نوسازی رابطه نزدیکی دارد. نوسازی در ایران از قرن ۱۹ میلادی آغاز شد. از این زمان، ارتباطات گسترده‌ای بین ایران و غرب برقرار شد و سرمایه‌داری از بیرون بر ایران تحمیل شد و رشد و توسعه نامحدود و ناموزون، نابرابری بخشی و ناتوانی جامعه در به خدمت گرفتن منابع موجود برای رشد داخلی را دامن زد. در دوره رضاشاه، با نوسازی انگلستانی، صنایع جدیدی به دست خارجیان برای کشور تأسیس شد (کاتوزیان، ۱۳۷۴: ۱۸۳). بعد از نوسازی و تحولات صنعتی که در ایران اتفاق افتاده است، مفهوم جدیدی به نام برنامه‌ریزی در توسعه احساس شد؛ نخست در سال ۱۳۱۶ است که در متون رسمی به مفهوم برنامه‌ریزی برمی‌خوریم (ایمان، ۱۳۹۲: ۲۷).

از زمان ورود نوسازی به ایران تا کنون در مورد رشد و توسعه دو دیدگاه توسعه درون‌زا (به معنای مجموعه نهادها و سازمان‌هایی که از بطن جامعه آغاز می‌شود و با رسوخ به لایه‌های بالاتر، به تدریج تغییرات مورد نظر را به وجود می‌آورد) و توسعه برون‌زا (که از بالا به پایین است و به دنبال شرایطی است که مؤلفه‌های توسعه را از جوامع صنعتی و پیشرو اخذ کند) وجود داشته است (لطیفی، ۱۳۸۸: ۷۴). در گذشته به علت نبود یک الگوی توسعه جایگزین به جای نوسازی، کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته تنها راه پیشرفت مردم را وارد کردن صنایع و تکنولوژی می‌دانستند، بدون این که به زمینه‌های فرهنگی و اقلیمی سرزمینشان توجه کنند و در نتیجه، این موضوع باعث عدم تطابق صنعت و فرهنگ می‌شده و یا منجر به شکست یا توسعه ناموزون در بخش‌های مختلف می‌شده است. در دهه‌های اخیر، اگر کشوری بخواهد به دنبال توسعه موزون و پایدار باشد باید شرایط فرهنگی، ارزشی و اجتماعی سرزمین و مردمش را در نظر بگیرد. توسعه درون‌زا از جمله مفاهیم نو و تازه توسعه‌ای است که دغدغه فرهنگی و ارزشی دارد. این رویکرد شرایط فرهنگی، اقلیمی و دانش بومی هر سرزمین را برای رسیدن به توسعه در نظر دارد. توسعه درون‌زا به دنبال دستیابی به پیشرفتی است که احترام به ارزش‌های فرهنگی، بومی

محلی و شرکت‌دادن افراد محلی در طرح‌های آن از اولویت‌هایش باشد. این رویکرد از کاربردی‌ترین برنامه‌ها برای رسیدن به توسعه همه‌جانبه است.

در ایران بحث از توسعه درون‌زا حدود چنددهه است با نام‌های مختلفی از جمله اقتصاد جهادی، سازندگی و اقتصاد مقاومتی مطرح می‌شود. پایه و محور توسعه درون‌زا، مردم هستند و بدون شرکت مردم و افراد محلی، قابل اجرا نیست. حتی اگر دولت‌مردان برای آن برنامه‌ریزی و بودجه اختصاص دهند، توسعه در باطن خود یک مفهوم ارزشی و نگرشی دارد. بنابراین، مهم‌ترین موضوع در تغییر شرایط و توسعه، ذهنیت افراد یک جامعه است. به همین علت برای توسعه درون‌زا باید زمینه‌های نگرشی مردم نسبت به توسعه را فهمید و به دنبال شناخت این زمینه‌ها در مردم محلی و بومی باشیم. باید بدانیم مردم تا چه اندازه آمادگی پذیرش و شرکت در طرح‌های توسعه درون‌زا دارند؟ چقدر نسبت به این رویکرد شناخت دارند؟ این تحقیق به دنبال یافتن نگرش جوانان در مورد ابعاد توسعه درون‌زا است. هرچند در مورد توسعه و ابعاد آن کتاب‌های متعددی منتشر شده و مباحث نظری فراوانی مطرح شده است، اما کمتر مطالعاتی با موضوع دیدگاه مردم به عنوان منبع اصلی توسعه درون‌زا انجام شده است. این پژوهش به دنبال آن است که نگرش جوانان شهرهای اهواز و یزد نسبت به توسعه درون‌زا و عوامل مرتبط با آن را مورد بررسی قرار دهد؟

تحقیقات پیشین

ظہیری‌نیا (۱۳۹۴)، در تحقیقی با عنوان «جهت‌گیری ارزشی و ارتباط آن با شاخص‌های توسعه انسانی در شهر بندرعباس» رابطه برخی شاخص‌های توسعه انسانی و جهت‌گیری ارزشی را مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان می‌دهد که ۴۴/۸ درصد افراد دارای جهت‌گیری ارزشی مادی، ۵۰/۱ درصد دارای اولویت‌های ضد ارزشی التقاطی (ارزش‌های مادی و فرامادی به صورت توأم) و ۵/۱ درصد افراد نیز دارای اولویت‌های ارزشی فرامادی‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان داده بین متغیرهای تحصیلات افراد، تحصیلات والدین، احساس امید به زندگی و میزان استفاده از وسایل جمعی و نوع جهت‌گیری ارزشی افراد، رابطه معنی‌دار وجود دارد. تحقیق بندانی و همکاران (۱۳۹۴) در بررسی نقش دانش بومی در توسعه روستایی نشان می‌دهد که عامل عجین‌بودن دانش بومی با فرهنگ روستاییان و جنبه مشارکت‌شان بیش از سایر عوامل مؤثر است.

باقری بنجار و همکاران (۱۳۹۴) در مطالعه رویکردهای توسعه اجتماعی در دیدگاه اعضای هیئت علمی گروه‌های علوم اجتماعی نشان می‌دهد که همه مصاحبه‌شوندگان به اهمیت توسعه اجتماعی در کشور اعتقاد دارند. آنها لازمه رسیدن به توسعه را توجه جدی به حوزه اجتماعی و ارتقای سطح آگاهی و مشارکت واقعی شهروندان در فرایندها و برنامه‌های توسعه می‌دانند. مگنی (۲۰۱۷) در مطالعه دانش بومی و مفاهیم آن برای توسعه پایدار، به این نتیجه رسیدند که سیستم یکپارچه دانش سنتی به مردم بومی این فرصت را می‌دهد تا تجارب خود را برای غلبه بر چالش‌ها برای آیندگان به اشتراک بگذارند. یولیا و همکاران (۲۰۱۶) در تحقیقی با عنوان «نگرش ساکنان محلی نسبت به توسعه گردشگری پایدار» نشان می‌دهد که ساکنین روستایی، توسعه گردشگری را یک فعالیت مثبت درک می‌کنند و

1. Magni

2. Iulia

بیشتر جمعیت روستا حاضر به حمایت از توسعه گردشگری بوده‌اند. همچنین سن، جنس و تحصیلات عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری پایدار هستند.

بارکوور (۲۰۱۵) در تحقیق توسعه درون‌زا و نهادها؛ چالش‌هایی برای ابتکارات توسعه محلی نتیجه گرفت که توسعه پایدار تلاش می‌کند که مؤسسات و فعالیت‌های تولیدی را به وجود آورد که برای توسعه زیست‌محیطی تلاش کنند و این کلیدی است برای توسعه. بهره‌وری از این امور نیز در گرو ابتکارات و توافق میان بازیگران محلی در مورد استراتژی‌های توسعه است. از این رو، توسعه درون‌زا یک‌روند آهسته است که به تکامل نهادها و اقدامات محلی نیاز دارد.

واتلینگ و ژو (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان «نگرش به سوی توسعه پایدار» با هدف این که آیا مردم نگرش مثبت یا منفی نسبت به توسعه پایدار دارند و این که چگونه سطح دانش بر نگرش افراد تأثیر می‌گذارد، به این نتیجه رسیدند که آموزش و دانش نقش مهمی در ایجاد نگرش مثبت به توسعه پایدار ایفا می‌کنند اما جنس، سن و درآمد در نگرش به توسعه پایدار نقشی ایفا نمی‌کنند. یافته‌های تحقیق کریچ و همکاران (۲۰۰۹)، با عنوان اندازه‌گیری دانش، نگرش و رفتار به سوی توسعه پایدار نشان می‌دهد جنسیت در داشتن نگرش به توسعه پایدار مؤثر است و زنان در هر سه شاخص (دانش، نگرش، رفتار) نگرش به توسعه پایدار نمره بالاتر از مردان گرفتند. سن نیز در رفتارهای مطلوب به توسعه پایدار نیز مؤثر بوده است و هرچه سن بالاتر رود رفتارهای مطلوب به توسعه پایدار بالاتر می‌رود.

همان طور که مرور پیشینه نشان می‌دهد، در مورد توسعه درون‌زا و بویژه نگرش به ابعاد و مؤلفه‌های آن در میان شهروندان به عنوان مهم‌ترین عوامل توسعه، تحقیقات محدودی انجام شده است. این مطالعه کوشش کرده بخشی از این شکاف را پر کند. در این راستا با رجوع به نظریه‌های این حوزه، مؤلفه‌های توسعه درون‌زا استخراج و به صورت عملیاتی، نگرش‌سنجی شده است.

مبانی نظری

توسعه مفهومی مناقشه‌برانگیز است که در پارادایم‌ها و نظریه‌های مختلف مورد بحث قرار گرفته است. نظریه نوسازی، از اولین نظریه‌های مطرح شده در توسعه است. در چارچوب این مکتب نظریه‌پردازان بیشتر بر موانع درونی توسعه در قالب ساختارهای بسته و سنتی، اقتصاد معیشتی، فقدان انگیزه و میل به پیشرفت تأکید داشتند که باید از الگوی خطی توسعه در غرب تبعیت می‌کردند (ساعی، ۱۳۸۶: ۹۲). مکتب وابستگی در آمریکای لاتین به عنوان واکنشی نسبت به نظریه نوسازی، در اوایل دهه ۱۹۶۰ مطرح شد. بسیاری از کشورهای آمریکای لاتین، از این دیدگاه استقبال کردند و راهبرد توسعه «اکالا» مبنی بر حمایت‌گرایی و توسعه صنایع جایگزینی واردات را به کار بستند. مکتب وابستگی از دیدگاه جهان سوم به توسعه می‌نگریست. به تعبیر بلوم استروم^۱ و هتنه (۱۹۸۴) مکتب وابستگی، سلطه مکتب نوسازی را به چالش کشید.

در مورد نظریه‌های توسعه درون‌زا، برخی نظریه‌پردازان و مکاتب به طور غیر مستقیم به این رویکرد پرداخته‌اند. از جمله آنها میردال است که در دستیابی به توسعه برای عواملی مانند نظام ارزش‌ها اهمیت زیادی قائل است. وی توسعه را به معنای ارتقای نظام اجتماعی

1. Barquero
2. Watling & Zhou
3. Creech
4. Blomstrom

تعریف می‌کند. برای وی توسعه فقط جنبه‌های مادی نیست بلکه عوامل غیرمادی اهمیت بیشتری دارند. میردال به ناآگاهی قشر پایین جامعه نیز توجه می‌کند. میردال وقتی از ناآگاهی قشر سخن به میان می‌آورد به توسعه مردم‌محور با وجود بازیگران محلی اشاره کرد. توسعه درون‌زا به دنبال آگاهی‌بخشی و توانمندی مردم بومی و محلی برای در دست گرفتن توسعه سرزمین خود است (بنیان‌زاده، ۱۳۸۶: ۵۴).

کادروزو وابستگی را با رویکردی تاریخی مطالعه می‌کند. هدف او پیدا کردن تفاوت‌ها و اختلافات است؛ یعنی به عبارتی پیدا کردن وضعیت‌های جدید از وابستگی که در دل هر دوره مشخص تاریخی قرار دارند. دوم این که، کادروزو برخلاف محققین وابستگی کلاسیک که صرفاً توجه خود را به شرایط خاص وابستگی معطوف می‌کردند، بیشتر بر ساخت‌های داخلی وابستگی تأکید می‌ورزد. به اعتقاد کادروزو در دوران ما، مسأله توسعه را نمی‌توان به بحث در مورد جایگزینی واردات و یا حتی جدال بر سر راهبردی‌های مختلف رشد برحسب توسعه صادرات یا عدم توسعه صادرات، تأکید بر بازار داخلی یا خارجی، جهت‌گیری اقتصاد و غیره محدود نمود، بلکه مسأله اصلی جنبش‌های مردمی و آگاهی آنان نسبت به منافع خاص خود است. برخلاف مکتب وابستگی، کادروزو وابستگی را پوششی سرگشاده و نامعین در نظر می‌گیرد. در هر یک از ساخت‌های وابستگی، بسته به چگونگی جنبش‌ها و ائتلاف‌های سیاسی داخلی، مجموعه‌ای از واکنش‌های ممکن وجود دارد (سو، ۱۳۹۳: ۱۴۰-۱۳۵).

از نظر آنتونی بارکوور، فرهنگ، روند توسعه را تسهیل می‌کند. سیستم‌های توسعه مبتنی بر ظرفیت شهروندان است و فرایند توسعه در توانایی‌های انسانی و ارزش‌های فرهنگی است. یکی از کلیدهای پیشرفت اقتصادی ظرفیت خلاقانه جمعیت و مردم یک کشور و سرزمین است. توسعه اقتصادی از طریق استفاده از ظرفیت‌های مردم که به لطف منابع مادی رشد داده‌اند به وجود می‌آید و توسعه یک قلمرو انسانی و فرهنگی دارد (Vázquez-Barquero, 2007: 183). توسعه درون‌زا یک فرایند رشد اقتصادی و تغییر ساختاری است که توسط جامعه محلی به رهبری و بسیج مردم (مشارکت) برای توسعه و بهبود استاندارد زندگی محلی به وجود آمده است. این مدل از توسعه فرایندی است که در آن جنبه‌های اقتصادی با جنبه اجتماعی ادغام شده است و هدف بازیگران دولتی و خصوصی نه تنها سرمایه‌گذاری و افزایش بهره‌وری است بلکه حل مشکلات و بهبود رفاه جامعه محلی است. توسعه اقتصادی محلی فرصت برای بهبود اقتصاد خود را از طریق کار جمعی با بخش خصوصی، دولت محلی و مردم با بخش‌های دیگر ارائه می‌دهد (Vázquez-Barquero, 2003: 15).

کلر بونزایی در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف انسانی، مردم راه‌های متفاوتی از درک و واقعیت دارند. از نظر وی در حال حاضر فشار برای تغییر نوع توسعه وجود دارد. این فشار به ظاهر بیشتر از همیشه نسبت به پارادایم‌های غالب ماتریالیستی و مبتنی بر علم است که از قرن گذشته شکل گرفته است. اگرچه قرن ۲۰ فن‌آوری فوق‌العاده و تحولات اقتصادی برای بسیاری رفاه آورده است اما عده‌ای را نیز از لحاظ اجتماعی، فرهنگی و مادی فقیر کرده است. فقر عمدتاً در قالب محرومیت منابع در میان اکثریت جمعیت جهان و بیشتر در میان بومی‌ها با تلفظ فرهنگ‌های سنتی همچنان ادامه دارد. توسعه درون‌زا نگاهی به سمت داخل اما نه یک مسیر منفی مثل نفوذ خارجی علم و تکنولوژی مدرن است. توسعه درون‌زا عمدتاً بر استراتژی‌های محلی، ارزش‌ها، نهادها و بر اساس منابع است. بنابراین اولویت‌ها،

¹. Boonzaaijer, Claire

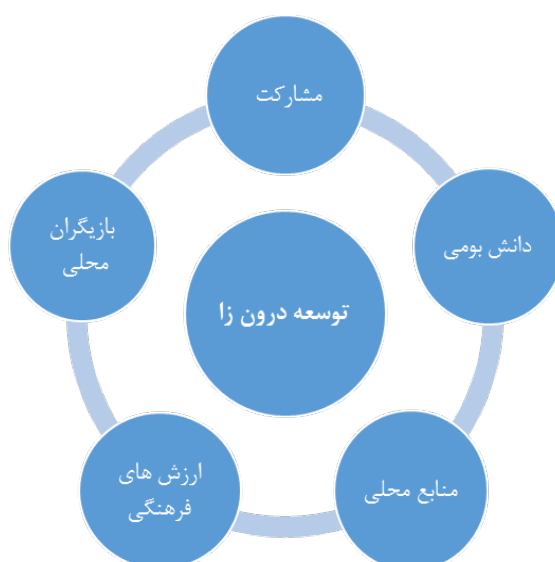
نیازها و معیارهای توسعه در هر جامعه ممکن است متفاوت باشد. مفاهیم کلیدی توسعه درون‌زا از نظر بونزایی عبارت‌اند از: کنترل محلی از روند توسعه، تأکید بر ارزش‌های فرهنگی، درک جهان‌بینی و یافتن تعادل بین منابع محلی و خارجی. هدف توسعه درون‌زا، توانمندسازی جوامع محلی برای به کنترل درآوردن روند توسعه خود است. توسعه درون‌زا کمک می‌کند مردم محلی با تجدید قوای دانش اجدادی و محلی، منابع خارجی را انتخاب کنند که با شرایط محلی و منطقه‌ای متناسب باشد. توسعه درون‌زا منجر به افزایش تنوع زیستی و فرهنگی، کاهش تخریب محیط‌زیست و حفظ تبادل محلی و منطقه‌ای می‌شود.

این مدل مدافع حفظ کامل دیدگاه‌های سنتی و شیوه‌های آن نیست، در عوض، به دنبال کاربردی کردن کار در جوامع و شیوه‌های سنتی است؛ یعنی تجدید فرهنگی مناسب. این تجدید فرهنگی فرض نمی‌کند که فرهنگ تمام اطلاعات را در اختیار دارد بلکه خود را ملزم می‌داند از کاستی‌ها و نقاط قوت فرهنگ‌ها قدردانی کند و به سمت مذاکره برای اصلاح جنبه‌های بحث‌برانگیز و نیاز به تغییر دادن فرهنگ رود و ارزش جنبه‌هایی که نیاز به تقویت دارند را نیز مشخص کند. توسعه درون‌زا ساخت جهان‌بین مردم محلی، ارزش‌ها، دانش‌ها، نهادها، ابتکارات و منابع موجود محلی را نقطه شروع خود می‌داند. توسعه درون‌زا ارزش منابع و دانش خارجی را به رسمیت می‌شناسد، اما آثار آن برای انتخاب و اجرا باید موجب بهبود و افزایش شرایط محلی شود نه این که باعث ازخودبیگانگی مردم محلی از فرهنگشان شود.

تفاوت‌های دیگر بین توسعه درون‌زا و دیگر رویکردهای مشارکتی عبارت‌اند از: تأکید بر اهمیت جنبه‌های فرهنگی در توسعه علاوه بر جنبه‌های زیست‌محیطی، فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی، احترام به معنویت و دین‌داری به‌اندازه مناسب، محوریت منابع محلی در تمام مراحل، بهره‌برداری از مدل‌سازی برای خطوط فن‌آوری محلی و علوم، مقایسه و به اشتراک گذاشتن منافع و محصولات توسعه در داخل و بین فرهنگ‌ها، تفکر متولیان توسعه در رابطه با بینش یا دانش جهانی (این که تفکر جهانی چگونه بر مردم محلی تأثیر می‌گذارد و نوع جهان‌بینی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد). فرایندهای توسعه با گسترش طرح‌هایی که با عنوان مداخلات خارجی و به جای ابتکارات محلی و توجه به بافت محلی و متعلق به داخل باشد باعث ترک محلی می‌شود. رویکرد توسعه درون‌زا کاملاً با توجه به فرهنگ است و معتقد است که باید در یک طرح، تمام مراحل آن به پروتکل‌های محلی، ارتباطات محلی، ارزش‌های محلی و معیار فرهنگی احترام گذاشته شود.

در نگاه دیوید میلر، توسعه درون‌زا به توسعه‌ای اشاره دارد که شامل همه مردم است. به‌ویژه کسانی که تصمیم‌گیری‌های اساسی، نیازها و خواسته‌های آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و نسبت به منابع در دسترس احساس حق می‌کنند. بنابراین توسعه درون‌زا (مشارکتی) شامل به اشتراک‌گذاری عادلانه کنترل و تقسیم مزایای نهایی و منابع توسعه است. بهترین راه برای انجام این کار، این است که ساختارها با سیستم فرهنگی موجود و تصمیم‌گیری از نگاه جوامع ادغام شود. در بحث توسعه وقتی مردم در تصمیم‌گیری شرکت داشته باشند باعث درک درستی از تعامل می‌شود. در توسعه درون‌زا مردم محلی جهان‌بینی خود را با استفاده از منابع محلی پی‌ریزی می‌کنند. رویکرد توسعه درون‌زا شامل حمایت محلی از نوآوری، درک جهان‌بینی خود مردم و از جمله معیارهای توسعه، آموزش و تجربه ارتباطات است (Millar et al, 2008: 30).

در مجموع می‌توان گفت که هدف توسعه درون‌زا توانمندسازی جوامع محلی برای کنترل روند توسعه، توسط بازیگران محلی است. با توجه به مباحث مطرح شده به خصوص نظریات بارکوور و بونزاییب در خصوص توسعه درون‌زا می‌توان مؤلفه‌های توسعه درون‌زا را در قالب شکل ۱ نشان داد:

شکل ۱- مؤلفه‌های توسعه درون‌زا

با توجه به مجموعه مباحث نظری مطرح شده در فوق، فرضیات زیر در پژوهش حاضر مورد آزمون قرار خواهند گرفت:

- ۱) نگرش به توسعه درون‌زا برحسب محل سکونت متفاوت است؛
- ۲) بین سن و نگرش به توسعه درون‌زا رابطه وجود دارد؛
- ۳) نگرش به توسعه درون‌زا برحسب جنسیت متفاوت است؛
- ۴) بین جهان‌گرایی و نگرش به توسعه درون‌زا رابطه وجود دارد؛
- ۵) نگرش به توسعه درون‌زا برحسب میزان تحصیلات متفاوت است؛
- ۶) نگرش به توسعه درون‌زا برحسب وضعیت اشتغال متفاوت است؛
- ۷) نگرش به توسعه درون‌زا برحسب وضعیت تأهل متفاوت است.

روش و داده‌های تحقیق

روش اجرای تحقیق، کمی و پیمایشی است. جامعه آماری شامل جوانان شهرهای اهواز و یزد است که در رده سنی ۱۸ تا ۳۰ ساله قرار دارند. جامعه آماری شهر یزد برابر ۱۵۱۶۱۶ نفر و در شهر اهواز به تعداد ۱۹۰۹۷۰ نفر است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). برای حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که در مجموع تعداد ۵۵۴ نمونه از دو شهر انتخاب شد. برای دسترسی به نمونه،

از روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. در مرحله‌ی اول، بر روی نقشه راهنمای مناطق شهرداری یزد و اهواز (مناطق سه‌گانه)، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی، سه منطقه انتخاب و در مرحله بعد، بر روی نقشه محلات پیشنهادی از هر منطقه، ۵ محله تعیین شد. در گام سوم، با توجه به حجم جمعیت هر منطقه، سهم هر منطقه مشخص و نمونه‌گیری اجرا شد.

برای گردآوری داده، از پرسشنامه استفاده شد. با توجه به این که متغیر توسعه درون‌زا کمتر به لحاظ تجربی و پیمایشی مورد بررسی قرار گرفته است، پرسشنامه محقق ساخته با مرور مقیاس‌ها و مؤلفه‌های موجود در تحقیقات طراحی شد. پرسشنامه شامل مشخصات فردی پاسخگویان، نگرش به توسعه درون‌زا به عنوان متغیر وابسته در قالب پنج مؤلفه و متغیرهای مستقل تحقیق است. به منظور اطمینان از روایی مقیاس‌های موجود در پرسشنامه، از روش روایی سازه و صوری استفاده شد. روایی سازه‌ای پرسشنامه به روش تحلیل عاملی مورد ارزیابی قرار گرفت.

برای بررسی تعداد نمونه برای انجام تحلیل عاملی، آزمون KMO و کرویت داده‌ها نیز به کمک آزمون Bartlett's مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه آزمون در تمام متغیرها بیش از ۰/۶ و سطح معنی‌داری بارتلت نیز کمتر از ۰/۰۵ بوده که دلالت بر تناسب داده‌های گردآوری شده هست. علاوه بر این، گویه‌های پرسشنامه از لحاظ روایی صوری مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله گویه‌های سنجش متغیرها توسط سه نفر از محققان جامعه‌شناسی توسعه ارزیابی و تأیید شد. به منظور ارزیابی پایایی ضریب آلفای کرونباخ مقیاس‌ها بررسی شد. مقیاس سنجش همه متغیرها از ضریب بالای ۰/۷ برخوردار است. این آزمون‌ها هم در پیش‌آزمون و هم مرحله اصلی تکمیل پرسشنامه مورد ارزیابی قرار گرفت. بعد از تکمیل گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ها وارد نرم‌افزار SPSS شده و در سطح توصیفی و استنباطی متناسب با اهداف و فرضیه‌ها تحلیل شد.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی حاکی از این است که ۵۲ درصد پاسخگویان از شهر اهواز و ۴۸ درصد پاسخگویان از جوانان شهر یزد بودند. از این میان، ۶۶/۶ درصد از پاسخگویان زن و ۳۳/۴ درصد مرد هستند. بیشترین پاسخگویان در هر دو شهر با ۴۳/۳ درصد در گروه سنی ۲۰-۱۸ سال و کمترین آنها با ۱۵/۳ درصد در گروه سنی ۲۹-۳۲ سال قرار دارند، ۲۶ درصد در گروه سنی ۲۱-۲۴ سال و ۲۴/۴ درصد در گروه سنی ۲۵-۲۸ سال بودند. مجردها با ۶۵/۷ درصد و متأهلین ۳۳/۴ درصد پاسخگویان را تشکیل می‌دهند. ۶/۳ درصد پاسخگویان تحصیلات زیر دیپلم، ۳۵/۴ درصد دیپلم، ۵۰/۹ درصد فوق‌دیپلم و لیسانس و ۷/۴ درصد تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاتر هستند. ۳۷/۹ درصد شاغل و ۳۷/۹ درصد دانش‌آموز یا دانشجو، ۱۴/۸ درصد بیکار و ۹/۴ درصد خانه‌دارند. به لحاظ ترکیب قومیتی، ۴۹/۶ درصد پاسخگویان فارس، ۲۲ درصد لر، ۱۶/۸ درصد عرب، ۲ درصد کرد و ترک و ۷/۴ درصد به سایر قومیت‌ها تعلق دارند.

مقایسه میانگین نگرش به توسعه درون‌زا بین جوانان شهرهای اهواز و یزد (جدول ۱) نشان می‌دهد که بین جوانان شهرهای اهواز و یزد در میزان مشارکت (اجتماعی، اقتصادی، سیاسی)، میزان احترام به ارزش‌های فرهنگی، میزان استفاده از دانش بومی و گرایش به منابع بومی تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۱- آزمون مقایسه میانگین ابعاد نگرش به توسعه درون‌زا برحسب شهر محل سکونت

متغیرها	محل سکونت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	t	df	Sig
میزان مشارکت	اهواز	۲۸۸	۲۹/۰۱	۵/۵۹۳	-۱/۳۴۷	۵۵۲	۰/۱۷۸
	یزد	۲۶۶	۲۹/۶۷	۵/۹۷۵			
میزان احترام به ارزش‌های فرهنگی	اهواز	۲۸۸	۱۰۱/۷۱	۱۴/۹۶۹	-۰/۹۶۸	۵۵۲	۰/۳۳۳
	یزد	۲۶۶	۱۰۲/۸۹	۱۳/۷۱۴			
میزان استفاده از دانش بومی	اهواز	۲۸۸	۲۸/۵۴	۵/۶۷۵	-۱/۰۷۲	۵۵۲	۰/۲۸۴
	یزد	۲۶۶	۲۹/۰۵	۵/۵۰۴			
گرایش به منابع بومی و محلی	اهواز	۲۸۸	۸۱/۷۳	۱۱/۲۴۷	-۰/۷۰۱	۵۵۲	۰/۴۸۳
	یزد	۲۶۶	۸۲/۴۳	۱۲/۲۱۷			
نگرش به توسعه درون‌زا	اهواز	۲۸۸	۲۷۱/۷۱	۳۲/۵۲۶	۰/۵۸۱	-۱/۶۰۷	۰/۱۰۹
	یزد	۲۶۶	۲۷۶/۲۶	۳۴/۰۹۴			

جدول ۲ ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرهای سن و نگرش به توسعه درون و ابعاد آن را نشان می‌دهد. با توجه به این که سطح معنی‌داری آزمون (۰/۰۰۱) می‌توان گفت در کل همبستگی معنی‌داری بین سن و نگرش به توسعه درون‌زا وجود دارد و این فرضیه مورد تأیید قرار گرفت. نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد رابطه معنادار و مثبت بین متغیر جهان‌گرایی و نگرش به توسعه درون‌زا در میان جوانان وجود دارد. در نتیجه این فرضیه مورد تأیید قرار گرفت.

در جدول ۳ میانگین شاخص نگرش به توسعه درون‌زا برای متغیرهای سطح تحصیلات، وضعیت اشتغال و وضعیت تأهل با استفاده از آزمون تحلیل واریانس مورد آزمون قرار گرفته است. آزمون تفاوت میانگین نشان می‌دهد، میانگین نگرش به توسعه درون‌زا در بین افراد با تحصیلات متفاوت، به صورت معناداری تفاوت دارد. بنابراین می‌توان گفت فرضیه تفاوت نگرش به توسعه درون‌زا برحسب تحصیلات، مورد تأیید قرار گرفت. مقایسه میانگین‌ها حاکی از این است که پاسخگویان دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاتر، نگرش مثبت‌تری به توسعه درون‌زا و ابعاد آن دارند.

جدول ۲- آزمون همبستگی بین سن و نگرش به توسعه درون‌زا

نگرش به توسعه درون‌زا	محل سکونت	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
مشارکت	اهواز	۰/۱۷۰	۰/۰۰۴
	یزد	۰/۲۸۵	۰/۰۰۱
	کل	۰/۲۳۴	۰/۰۰۱
احترام به ارزش‌های فرهنگی	اهواز	۰/۱۱۳	۰/۰۵۶
	یزد	۰/۲۰۲	۰/۰۰۱
	کل	۰/۱۵۸	۰/۰۰۱
دانش بومی	اهواز	۰/۰۴۰	۰/۵۰۴
	یزد	۰/۱۲۶	۰/۰۴۰
	کل	۰/۰۸۷	۰/۰۴۱
بازیگران محلی	اهواز	۰/۱۱۳	۰/۰۵۶
	یزد	۰/۱۴۵	۰/۰۱۸
	کل	۰/۱۴۲	۰/۰۰۱
منابع محلی	اهواز	۰/۲۴۶	۰/۰۰۱
	یزد	۰/۲۵۰	۰/۰۰۱
	کل	۰/۲۴۹	۰/۰۰۱
نگرش به توسعه درون‌زا	اهواز	۰/۱۹۰	۰/۰۰۱
	یزد	۰/۲۶۱	۰/۰۰۱
	کل	۰/۲۳۲	۰/۰۰۱

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه در جدول ۳ همچنین نشان می‌دهد نگرش به توسعه درون‌زا برحسب وضعیت اشتغال تفاوت معنی‌داری دارد. بنابراین می‌توان گفت فرضیه تفاوت نگرش به توسعه درون‌زا برحسب وضعیت اشتغال مورد تأیید قرار گرفت. بیشترین میانگین مربوط به شاغلین (۲۸۰/۰۹) و کمترین میانگین مربوط به دانشجویان یا دانش‌آموزان (۲۶۸/۱۴) است. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه نشان می‌دهد تفاوت معناداری بین پاسخگویان متأهل و مجرد از نظر نگرش به توسعه درون‌زا وجود دارد. در مقایسه این دو گروه، متأهلین به شکل معناداری میانگین بالاتری دارند؛ به این معنا که افراد متأهل نگرش مثبت‌تری به توسعه درون‌زا گزارش کرده‌اند.

جدول ۳- آزمون تفاوت نگرش به توسعه درون‌زا برحسب تحصیلات، وضعیت اشتغال و وضعیت تأهل

sig	F	df	میانگین مربعات		انحراف معیار	میانگین	تعداد		
			درون گروهی	بین گروهی					
. / . ۰۰۲	۵ / ۱۷۸	۵۵۳	۱۰۸۶ / ۶۵۹	۵۶۲۶ / ۲۶۴	۳۲ / ۴۱۶	۲۵۴ / ۲۳	۳۵	زیر دیپلم	سطح تحصیلات
					۳۲ / ۳۱۷	۲۷۲ / ۸۲	۱۹۶	دیپلم	
					۳۳ / ۸۵۲	۲۷۶ / ۱۵	۲۸۲	فوق دیپلم و لیسانس	
					۳۰ / ۱۱۴	۲۸۰ / ۳۰	۴۱	فوق لیسانس و بالاتر	
					۳۳ / ۳۳۶	۲۷۳ / ۹۰	۵۵۴	کل	
. / . ۰۰۲	۴ / ۹۴۵	۵۵۳	۱۰۸۸ / ۰۰۰	۵۳۸۰ / ۴۳۷	۳۱ / ۹۹۲	۲۷۶ / ۷۳	۵۲	خانه‌دار	وضعیت اشتغال
					۳۲ / ۷۴۱	۲۶۸ / ۱۴	۲۱۰	دانشجو یا دانش آموز	
					۲۸ / ۹۱۶	۲۷۰ / ۹۸	۸۲	بیکار	
					۳۴ / ۸۹۱	۲۸۰ / ۰۹	۲۱۰	شاغل	
					۳۳ / ۳۳۶	۲۷۳ / ۹۰	۵۵۴	کل	
. / . ۰۰۱	۱۷ / ۰۰۶	۵۵۳	۱۰۵۰ / ۴۷۶	۱۷۸۶۴ / ۵۱۹	۳۳ / ۳۱۶	۲۶۹ / ۷۲	۳۶۴	مجرد	وضعیت تأهل
					۲۹ / ۴۱۹	۲۸۳ / ۴۶	۱۸۵	متاهل	
					۶۴ / ۵۱۰	۲۲۴ / ۰۰	۵	سایر	
					۳۳ / ۳۳۶	۲۷۳ / ۹۰	۵۵۴	کل	

به منظور تحلیل رابطه همزمان متغیرهای مستقل با نگرش به توسعه درون‌زا، از آزمون رگرسیون چند متغیره گام به گام استفاده شد. نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد متغیرهای جهان‌گرایی، سن و قومیت بیشترین ارتباط را با متغیر نگرش به توسعه درون‌زا دارند. این سه متغیر در مجموع بیش از ۳۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته نگرش به توسعه درون‌زا را تبیین می‌کند.

جدول ۴- آزمون رگرسیون نگرش به توسعه درون‌زا

sig	t	Beta	ضریب استاندارد نشده		
			خطای معیار	B	
. / . ۰۰۱	۲۶ / ۱۸۲		۶ / ۹۰۷	۱۸۰ / ۸۴۰	مقدار ثابت
. / . ۰۰۱	۱۳ / ۸۲۹	-. / ۴۹۳	۰ / ۴۱۱	۵ / ۶۷۹	جهان‌گرایی
. / . ۰۰۱	۴ / ۵۹۳	-. / ۱۶۶	۱ / ۱۱۸	۵ / ۱۳۶	سن
. / . ۰۰۱	-۳ / ۲۲۸	-۰ / ۱۱۶	۰ / ۷۰۳	-۲ / ۲۷۱	قومیت
Sig	F	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	
. / . ۰۰۱	۸۱ / ۷۵۹	-. / ۵۵۵	۰ / ۳۰۸	۰ / ۳۰۵	

بحث و نتیجه‌گیری

تغییرات در مفهوم توسعه از رشد و توسعه اقتصادی به سمت توسعه سیاسی، فرهنگی و انسانی و در نهایت توسعه پایدار و توسعه درون‌زا، دلالت بر نوعی تحوّل در نظام ارزشی توسعه دارد. توسعه درون‌زا دربرگیرنده ابعاد مشارکت اجتماعی، توجّه به بازیگران محلی، دانش بومی، منابع محلی و ارزش‌های فرهنگی است. در این تحقیق، نگرش جوانان یزد و اهواز نسبت به توسعه درون‌زا و ابعاد آن مورد آزمون قرار گرفت.

بر اساس نتایج آزمون‌ها، بین نگرش به توسعه درون‌زا و سن تفاوت معناداری وجود دارد، به طوری که در سنین بالاتر نگرش به توسعه درون‌زا مثبت‌تر است. نتایج تحقیق ظهیری‌نیا (۱۳۹۴)، نیک‌نامی (۱۳۹۴) و هریک کریک (۲۰۰۹) با این یافته‌ها همخوانی داشته است. بر خلاف آن نتایج این یافته، با تحقیق آیس و اتلینگ (۲۰۱۱) که نتیجه تحقیق نشان می‌داد سن در نگرش به توسعه پایدار نقشی ایفا نمی‌کند، همخوانی ندارد. رابطه بین نگرش به توسعه درون‌زا برحسب وضعیت تأهل تأیید شد. تحقیقی که مستقیماً با این نتیجه همسویی داشته باشد یافت نشد؛ اما می‌توان این فرض را به نوعی با نتیجه تحقیق هریک کریک (۲۰۰۹) که هرچه سن بالا رود، نگرش به توسعه پایدار مثبت‌تر می‌شود همسو دانست. فرضیه دیگر تحقیق در مورد رابطه نگرش به توسعه درون‌زا و تحصیلات نیز تأیید شد. هرچه تحصیلات بالاتر رود، نگرش مثبت‌تری نسبت به توسعه درون‌زا دارند. این فرضیه با تحقیق ظهیری‌نیا (۱۳۹۴) همسویی دارد. رابطه بین جهان‌گرایی و نگرش به توسعه درون‌زا مورد تأیید قرار گرفت. به طوری که هر چه فرد پاسخگو، جهان‌گراتر بوده است نگرش او به توسعه درون‌زا مثبت‌تر است. با توجّه به جهانی‌شدن و افزایش آگاهی در ارتباط با دیگر کشورها و ملل، مردم و خصوصاً جوانان ایرانی به این درک رسیده‌اند که لزوم آشنایی و ارتباط با دیگر کشورها، فراموش کردن و انکار فرهنگ و ارزش‌های بومی و محلی نیست.

با توجّه به نتایج تحقیق مشخص شده است که شرکت‌کنندگان از لحاظ تمایل به مشارکت قوی بوده‌اند و مشخص می‌شود جوانان در ذهن خود نسبت به مشارکت نگرش مثبت و آمادگی دارند. برای ارتقای عملی مشارکت می‌توان در سه سطح خرد، میانه و کلان پیشنهاد ارائه داد. در سطح خرد، آموزش‌های لازم مربوط به مشارکت و کار گروهی برای افراد به خصوص کودکان که آنها را از لحاظ ذهنی و نگرشی برای مشارکت در همه ابعاد آماده کند ضرورت دارد. همچنین آگاه‌سازی مردم توسط آموزش و پرورش و نهادهای مردمی از فواید و نتایج مشارکت و مهم‌تر از آن، از بین بردن مفاهیم و تفکرات اشتباه در نهی کارهای مشارکتی. در سطح میانه، مسئولین هر شهر و مناطق کوچک می‌توانند با تعریف یک نظام انگیزشی، مردم و به خصوص جوانان را برای کارهای مشارکتی تشویق کنند؛ بدین صورت که افراد داوطلب در امور مشارکتی تشویق شوند و افراد بی‌تفاوت و غیرفعال در کارهای مشارکتی نیز با تنبیه اخلاقی روبرو شوند. در سطح کلان، به‌طور معمول حاکمان و دولت‌ها قرار دارند؛ از این رو باید برنامه‌های توسعه‌ای به‌گونه‌ای باشند که توزیع عادلانه صورت پذیرد. همچنین، برنامه‌های توسعه کشور باید به سمتی پیش رود که از نخبه‌گرایی صرف بیرون آید و مردم را از طراحی تا بهره‌برداری شرکت داده، زیرا هر برنامه توسعه در نبود مردم محلی، نتیجه‌ای جز شکست ندارد.

منابع

آزاد ارمکی، تقی، ترکرانی، مجتبی و حق‌ندری، ایرج (۱۳۹۲). تحلیل کیفی نگرش توسعه‌ای در ادبیات عامیانه با تأکید بر ضرب‌المثل‌های لری، *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۱، ۳۴-۹.

ازکیا، مصطفی (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران*، تهران: انتشارات اطلاعات.

ازکیا، مصطفی و غفاری غلامرضا (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی توسعه*، تهران: انتشارات کیهان.

- باقری بنجار، عبدالرضا، زاهدی، محمدجواد و موسوی، سیدحجت‌الله (۱۳۹۴). رویکردهای توسعه اجتماعی در دیدگاه اعضای هیئت علمی گروه‌های علوم اجتماعی، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۴(۱)، ۹۱-۵۹.
- زاکس، ولفگانگ (۱۳۷۷). *نگاهی نو به مفاهیم توسعه*، ترجمه فریده فرهی، وحید بزرگی، تهران: نشر مرکز.
- ساعی، احمد (۱۳۸۶). *توسعه در مکاتب متعارض*، تهران: نشر قومس .
- ظهیری‌نیا، مصطفی (۱۳۹۴). جهت‌گیری ارزشی و ارتباط آن با شاخص‌های توسعه انسانی در شهر بندرعباس، *توسعه اجتماعی*، ۱۰(۲)، ۷۸-۵۵.
- کاتوزیان، محمدعلی همایون (۱۳۷۴). *اقتصاد سیاسی ایران*، (ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی)، تهران: نشر مرکز.
- لطیفی، غلامرضا (۱۳۸۸). دیدگاه‌هایی از توسعه، *کتاب ماه علوم اجتماعی*، ۲۰، ۸۵-۷۴.
- میردال، گونار (۱۳۹۵). *توسعه چیست؟ در تصور عصر پساتوسعه*، (ترجمه محمد ملاحباسی)، تهران: ترجمان علوم انسانی.
- نیک‌نامی، مهرداد (۱۳۹۴). ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر نگرش جوانان روستایی استان سمنان نسبت به اشتغال در بخش کشاورزی، *روستا و توسعه*، ۱۸(۲)، ۱۵۲-۱۲۹.
- سو، آوین (۱۳۹۳). *تغییر اجتماعی و توسعه*، (ترجمه محمود حبیبی‌مظاہری)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- Goel, A., Vohra, N., Zhang, L., & Arora, B. (2007). Attitudes of the youth towards entrepreneurs and entrepreneurship: A cross-cultural comparison of India and China. *Journal of Asia Entrepreneurship and Sustainability*, 3(1), 1-35.
- Látková, P., & Vogt, C. A. (2012). Residents' attitudes toward existing and future tourism development in rural communities. *Journal of Travel Research*, 51(1), 50-67.
- Magni, G. (2017). Indigenous knowledge and implications for the sustainable development agenda. *European Journal of Education*, 1, 1-20.
- Michalos, A. C., Creech, H., McDonald, C., & Kahlke, M. H. (2009). *Measuring knowledge, attitudes and behaviors towards sustainable development: Two exploratory studies*. Manitoba, Canada: International Institute for Sustainable Development.
- Millar, D., Apusigah, A. A., & Boonzaaijer, C. (2008). *Endogenous Development in Africa: towards a systematization of experiences*. COMPAS.
- Vázquez-Barquero, A. (2003). *Endogenous development: Networking, innovation, institutions and cities*. London: Rutledge.
- Vázquez-Barquero, A., & Rodríguez-Cohard, J. C. (2016). Endogenous development and institutions: Challenges for local development initiatives. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 34(6), 1135-1153.
- Watling, A., & Zhou, E. (2011). Attitudes Towards Sustainability: A Quantitative Study of Sustainable Alidhem, online available at: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:430152/FULLTEXT01.pdf>